

VAKIF ŞEHİR ARTUKLU MARDİN

Bölüm 7

ARTUKLU HÜSAMEDDİN TİMURTAŞ DÖNEMİ

M.S. 1122 - 1154 Artuklu Hüsameddin Timurtaş Döneminde Mardin

Hüsameddin Timurtaş Döneminde Siyasi Gelişmeler

Hüsameddin Timurtaş Dönemi (1122-1152) Necmeddin İlgazi'nin vefatından sonra oğlu Timurtaş Mardin'e diğer oğlu Süleyman Meyyafârikîn'de yeğeni Süleyman Halep'e hâkim oldu.¹

Timurtaş hükümdar olduktan sonra Mardin'de mimari alanda çalışmalar yaptırdı. Şehre Hüsamiyye adında medrese, cami ve kütüphane inşa ettirdi.²

Bu dönemde, İlgazi'nin diğer bir yeğeni olan Belek bu dönemde amcasının izlediği yoldan giderek haçlılarla savaştı.³

Bu dönemde, Ayrıca Halep'i de yeğeni Süleyman'ın Haçlılara karşısında savunamayacağına düşündüğü için ondan aldı.⁴

Hüsameddin Timurtaş'ın yeğeni Süleyman vefat ettikten sonra ise sahip olduğu şehirler Timurtaş'ın hâkimiyeti altına girdi. Timurtaş Amcazadesi, Hısnı Keyfa Artuklu hükümdarı Davut'un yürüttüğü yayılma siyasetini, onaylamıyordu. Özellikle de Davut'un Siirt'i hâkimiyeti altına almasını Timurtaş kabul etmedi.⁵

Hüsameddin Timurtaş devlet yönetimini devraldığı dönemde, Mardin kalesi ve etrafındaki vilayetlerde baş kaldıran

¹ M.Fuad Köprülü "Artuk Oğulları", sf. 61

² Abdulgani Fahri Bulduk, sf. 45

³ İbrahim Artuk, sf. 64-65

⁴ M.Fuad Köprülü, "Artuk Oğulları", sf. 618.

⁵ Turan, Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi, sf. 169

düşmanlarını yendi. Diyarbakır, Şam ve Halep şehirlerini yönetimini bizzat üstlenmiştir.⁶

Hüsameddin Timurtaş, 1131 yılında Yeğeni Belek'in ölümünün ardından Timurtaş, Kudüs kralı II. Baudouin ile anlaşarak esir olan Haçlı askerlerini serbest bıraktı. Ancak anlaşmaya aykırı davranan II. Baudouin Halep'i muhasara altına aldı. Savunmasız Halep halkı, Emir Aksungur Porsuki'den yardım istedi. Musul'da bulunan emir bu yardım talebin olumlu karşılıyarak Halep'i kurtardı⁷

Timurtaş kardeşi Süleyman'ın vefatıyla Meyyafârikîn'e de hâkim oldu. M.1153 yılında İmameddin Zengi'nin yanında haçlılarla mücadele etti. Bu mücadeleler sonucunda haçlıların sahip olduğu Urfa'yı alındı. Bu zaferin ardında İmameddin Zengi, Birecik'i Timurtaş'a verdi.⁸

Haçlılar ile mücadelede zaferin temsilcisi durumuna gelecek olan İmâddedin Zengî, bölgedeki faaliyetlerine Artuklu topraklarını ele geçirerek başlamış ve bu suretle Mardin Artuklu emiri Timurtaş'a ait olan Nusaybin'i kuşatarak H. 521(1127-8) yılında buraya hâkim olmuştur. Atabey Zengi'nin bu faaliyetleri Artukluları birleştirdi ve H. 524 (1129-30) yılında Hısnı Keyfa Artuklu emiri Davud ile Mardin Artukluları emiri Timurtaş, Atabey Bengi'ye karşı bir ittifak yaptı. Daha sonra bu ittifaka tâbileri olan Âmid hâkimi İnaloğlları emiri İlaldı'yı da dâhil eden Artuklular, Atabey Zengî'ye karşı harekete geçti. Nihayetinde iki ordu Darâ yakınlarında karşılaştı ve savaşın sonunda Artuklular mağlup olarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bu savaştan sonra Davud'a göre daha yumuşak huylu olan Timurtaş, İmâdüddin Zengi ile mücadeleye girmekten imtina etmiş, buna karşılık sert tabiatlı ve gözü pek olan Davud, yenilmesine rağmen Zengi ile mücadeleden kaçınmayarak topraklarını genişletme yolunu seçmiştir. Amcazadesinin bu tutumundan endişelenen Timurtaş İmâdüddin Zengi ile anlaşarak Hısnı Keyfa Artuklu Emiri Davud'un üzerine yürüdü.

⁶ Abdulgani Efendi (Abdulgani Fahri Bulduk) Mardin Tarihi, sf. 40

⁷ İbnü'l Esir, C.X, sf. 493.

⁸ Osman Turan, Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi, sf. 171.

H. 528 (1133-4) yılında bu ittifak karşısında Âmid önlerinde ağır bir yenilgiye uğrayan Davud ise Hısnı Keyfâ'ya geri çekilmek durumunda kaldı.⁹

Bu dönemde Türk Beyleri bazı zamanlar işbirliği yapmış, bezende yönetme arzusu akraba olan beyler arasında amansız mücadeleler oldu.

İmameddin Zengin vefatından sonra Artukluların üzerindeki baskı ortadan kalktı ve bıraktıkları yerleri geri aldılar. Ancak Zengi'nin ölümünden sonra Haçlı kuvvetleri Ermenilerin desteğini alarak yeniden harekete geçtiler. Zengi'nin oğlu Nureddin Mahmud ordusuyla haçlılar üzerine giderek Urfa'yı geri aldı. Haçlıların bölgeden ayrılmasından sonra Timurtaş, Sumeysat ve Bire'yi aldı. 1151 yılında da Amid'i kontrolü altına aldı ve Doğu Anadolu bölgesinde gücünü arttırdı.

Hüsameddin Timurtaş döneminde ilk defa Artuklu paraları (Sikkeleri) basılarak tedavüle sokulmuştur.¹⁰ Altta bulaunan resim, Demir, İsmet Musul Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri 1525-1919 T.C. arşivlerinde görmekteyiz.

⁹ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM
İSTANBUL 2012 Artuklular, Kitabe, Diyarbakır, Mardin, Silvan, Harput

¹⁰ Öztuna, Yılmaz, "Devletler ve Hanedanlar" Cilt:2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara (1996), sf. 43-44

Artuklu sikkeleri ilk kez onun döneminde, 1147 yılı bastırılmıştır.¹¹

Hüsameddin Timurtaş döneminde Dara Kalesi alınmıştır.

Malabadi Köprüsü

Hüsameddin Timurtaş döneminde, inşa edilen Malabadi Köprüsü, Diyarbakır Silvan yakınlarında ve Batman Çayı üzerindedir. Artuklular döneminde 1147 yılında Timurtaş bin İlgazi bin Artuk tarafından yaptırılmıştır. 7 m eninde ve 150 m uzunluğunda bir köprüdür. Yüksekliği, su seviyesinden kilit taşına değin 19 m 38.60 m açıklıkta çok büyük bir kemer ile sepetkulpu şeklinde, 3 m. açıklıkta küçük bir kemer vardır. Renkli taşlarla inşa edilmiş, onarımlarla günümüze kadar ulaşmıştır. Malabadi Köprüsü dünyada taş köprüler içerisinde kemeri en geniş olandır. Kemerin her iki yanında, iç tarafta kervan ve yolcular tarafından, özellikle kışın zorlu günlerinde barınak olarak kullanılan iki oda bulunmaktadır. Köprü nöbetçileri tarafından da kullanılan bu odaları daha önceleri

¹¹ Bellekten, 61. cilt, 232. sayı, sf. 536

dehlizlerle yolun dipleri ile bağlantılı olduğu, gelen kervanların ayak seslerinin bu dehlizler vasıtası ile daha uzaklarda iken duyulduğu söylenir. Her biri başka uzunluklarda ve kırık hatlar halinde üç bölümden oluşan köprü, doğu ve batıda hafif eğimlerle yollara bağlanmıştır. Orta bölüm kayalıklar üzerine oturtulmuş bir kitle halindedir.

Evliya Çelebi köprüyü şu şekilde tanıtmaktadır: “Köprünün iki tarafında kale kapıları gibi demir kapıları vardır. Bu kapıların içinde, sağ ve solda köprünün temeli beraberliğinde, kemerin altında hanlar vardır ki gelip geçen, sağdan ve soldan geldikleri vakit misafir olurlar. Köprünün kemeri altında birçok odalar vardır. Demir pencereler şahne sinlerine misafirler oturup, kemerin karşı tarafındaki adamlarla kimi sohbet eder, kimi ağ ve oltalarla balık avlarlar. Bu köprünün sağ ve solunda da nice pencereci odalar vardır. Köprünün sağ ve solundaki bütün korkuluklar Nahcivan çeliğindedir. Ama demirci ustası da var kudretini sarf ederek bir türlü sanatlı kafesli korkuluklar yapmış ve doğrusu elinin ustalığını göstermiştir. Doğrusu, üstat mühendis var kuvvetini sarf ederek bu köprüde öyle sanatlar göstermiştir ki bu işçiliği geçmiş mimarlardan hiç birisi göstermemiştir.”

Albert Gabriel de köprü için şöyle demektedir: “Modern statik hesabının olmadığı devirde bu açıklıkta o zaman için böyle bir eser hayranlık ve takdiri muciptir. Ayasofya'nın kubbesi köprünün altına rahatlıkla girer. Balkanlarda, Türkiye’de, Orta Şark’ta bu açıklıkta, bu yaşta köprü yoktur.”

Malabadi Köprüsü Hüsameddin Timurtaş'ın vefatından sonra, Yerine geçen oğlu Necmeddin Alpı tarafından tamamlanmıştır.

Köprünün zaman içinde geçirdiği tadilatlardan dolayı kitabe parçalarının gelişi güzel yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Kitabenin boş olan kısımları ise kesme dikdörtgen taşlar ile doldurulmuştur. Öte yandan J. G. Taylor, köprünün doğusunda H. 643 1245- Bu muazzam köprünün günümüzdeki adı olan "Malabadi" ismi, köprünün yakınında bulunan Malabadi Köyüne nispetle verilmiş olup, köprünün adı bazı kaynaklarda "Batman Köprüsü" bazı kaynaklarda ise "Batman Suyu Köprüsü" olarak geçmektedir. Dönemin Müelleflerinden, İbnü'l-Ezrak'ta ise köprünün ismi "Akraman-Karaman Köprüsü" olarak geçmektedir.¹²

Malabadi (Batman Suyu) Köprüsü Kitabesi

¹² (a.g.e., s. 78). Köprü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

Metnin Tercümesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Artuk oğlu İlğazi oğlu Timurtaş'ın, inşasını, yapılmasını ve diğer masraflarının kendi malından verilmesini 542 (1147-48) senesinde emrettiği şeydir. Köprü'nün kitabesinden detaylar¹³ **Tarihi:** H. 542 (1147-8).

Figür: Kitabenin hemen doğusunda, köprü'nün kemer ayağı üzerinde bulunan selyaranın üstünde, dikdörtgen çerçeve içerisinde bir güneş ve bu güneşin hemen altında, doğuya doğru yürür vaziyette bir aslan kabartması bulunmaktadır. Güneşin içinde ise bugün belli olmayan silik bir kabartma daha yer almaktadır.

Bununla birlikte köprü'nün kuzey yüzünde, köprü kemerinin en batısında bulunan selyaranın piramidal bitişinin üstünde ayakta

¹³ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 Artuklular, Kitabe, Diyarbakır, Mardin, Silvan, Harput

duran ayrıntısız bir insan tasviri, bu insan tasvirinin başının hemen üst kısmında ise, çerçeve içerisine alınmış birbirine dönük şekilde biri oturmuş diğeri ise ayakta iki insan kabartması bulunmaktadır. Başları üzerinde külaha benzer bir kabartma bulunan bu iki insandan ayakta bulunan, oturan insana bir şey sunar şekilde tasvir edilirken, oturan insan ellerini uzatarak o şeyi alır vaziyette nakşedilmiştir.

Resim a

Resim b

Resim (a) Köprünün kuzey yüzünde bulunan insan tasvirleri; (b) Köprünün güney yüzünde bulunan arslan ve güneş kabartması

Değerlendirme: Malabadi Köprüsü kitabesi, Mardin Artuklular'a ait en eski tarihli kitabe özelliğini taşımaktadır. Kitabe metninin tam olarak günümüze ulaşamadığından, Hüsameddin Timurtaş'ın kitabede hangi unvan ve sıfatları kullandığı bilinmemekle birlikte, bastırıldığı sikkelerde kullanmış olduğu “el-Melikü'l-Âlim, el-Emirü'l-Âlim, Melikü'l-Ümerâ” gibi unvanlar ile “Hüsâmü'd-din” lakabının kitabede zikredilmiş olması muhtemeldir⁵⁸¹.

Bununla birlikte köprünün yapımıyla ilgili olarak en önemli bilgileri İbnü'l-Ezrak vermektedir. O, köprünün yapımını ve yapım aşamasında geçirdiği safhaları şu şekilde

anlatmaktadır: “H. 539 (1144-5) yılında Karaman (Akraman) köprüsü yıkıldı...⁵⁸³ es-Sa‘îd Hüsameddin (Timurtaş)’in H. 541 (1146-7) yılında (emriyle) ez-Zâhid Ebu’l-Hasan Ali b. et-Tavîl sorumluluğunda büyük kemer üzerine Akraman Köprüsü’nün yapımına başlandı. Doğu tarafındaki ayaklar yerleştirildi. Fakat köprünün temelinin zayıf olmasından ötürü fazla gelen su onu yerinden sökü� tahrip etti. Bu kötü yapısından dolayı ez-Zâhid İbnü’t-Tavîl’e tazminat cezası verildi ve görevinden alındı. Sonra bu görev, Emir Seyfüddin Şirbârik Memdud b. Ali b. Alpyaruk b. Artuk’a verildi, Ebu’l-Hayr b. el-Hâkim el-Fâsıl’ın kontrolünde köprünün yapımına başladı. Eşi görülmemiş keresteler getirtti. Böylece inşasına başladı ve H. 548 (1153-4) yılına kadar devam etti. Bitirilmesine çok az bir kısmı kalan köprü, bu zamanda inşa edilen en harika eserlerden biridir... es-Saîd Hüsâmüddin, Sâtîdame Nehri (Batman Suyu) üzerinde Akraman Köprüsünün yapımına başlamıştı. Öldüğünde kemerlerin bitimiyle ilgili bazı eksiklikler kalmakla beraber köprünün büyük bir kısmı tamamlanmıştı. Oğlu el-Mâlik Necmüddîn (Alpı) onu tamamlamaya başladı. Köprünün kemer yüksekliği marangoz ölçüsüyle 60 kûsür kol (zirâ) idi. Köprü bittiğinde dünyada bir benzeri daha yoktu.

Hüsamiyye Medresesi

Mardin Artuklu hâkimi İlgazi’nin oğlu Hüsamettin Timurtaş, Mardin’de kitap bakımından oldukça zengin büyük bir kütüphane ve Hüsamiyye Medresesi’ni inşa ettirmiştir. Mardin’de bulunan Hüsamiyye Medresesi Kâtip Ferdi’den öğrenildiğine göre; Hüsameddin Timurtaş tarafından yaptırılmıştır. Hüsameddin Timurtaş’ın 1121’de tahta çıkıp, 1150’de öldüğü dikkate alınacak olunursa, yapı XII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmelidir. Medresenin hiç var olmamış gibi hep gözden irak tutulduğunu görmek insanın içini açtırmaktadır.

Hüsamiye Medresesi gerek dönemin eserlerinde gerekse,kalıntılarına şahitlik eden muhtelif dönemlerdeki müelliflerin kayıtlarında mevcudiyeti ortaya konan bu

medresenin,islam fetihleri döneminde şehit sahabelerin mezarları muhafaza edilerek inşa edildiği gerçeği ortada iken halen bu esere lakayıt kalınması çok üzücü.

2009 yılının mayıs ayında, Mardin ili Artuklu ilçesi kentsel sit alanı içindeki Gül Mahallesi'nde eski bir istinat duvarı aşırı yağış sonucu yıkılmıştır. Eski Hükümet Konağı'nın kuzeybatısındaki yolun bitişiğinde bulunan duvarın yıkılması ile arkasında saklı kalan bir yapıya ait mimari izler gün yüzüne çıkmıştır.

Dumlupınar İlk Okulu'nu koruma altına alan İstinat duvarı yıkıldıktan dört yıl sonra 2023 Eylül ayında çektiğim bu resimde görüldüğü gibi yıkılan alan için, en önemli kanıtı.

Mardin’de, 1930’lu yıllarda yapılan imar faaliyetlerinde, anıtsal ya da sivil hiçbir tarihi yapıya saygı gösterilmemiştir.¹⁴

Gerek Osmanlı döneminde gerekse genç Cumhuriyet döneminin 1930 genişletme çalışmaları ve yeni inşaatlar için medrese kilise, türbe, zaviyeler yıkılmıştır. Mezarlık alanları imara açılmıştır. En talihsiz örnek Şeyh Salih Mezarlığı’dır.

Hüsamiye Medresesi içinde bulunan mescit de yıkımlardan nasibini alanlar arasındadır. Yapının var olduğunun delili olan kubbesinin net olarak görüldüğü tek fotoğrafın hangi tarihte çekildiği bilinmemektedir. Ancak resim yaklaşık olarak 1932 yıllarına ait olması gerekir.

Hükümet Konağı, yapının var olduğunun delili olan kubbesinin net olarak görüldüğü, Cumhuriyet’in erken dönemine ait olduğu kesindir. Çünkü arkada görünen Hükümet Konağı’nın ikinci katı Cumhuriyet’in ilk yıllarında inşa edilmiştir. Binanın üst katındaki sancakta Türk bayrağı

¹⁴ Url 3: <https://www.cnnturk.com/video/kultur-sanat/diger/tarihi-mescidin-izi-ortaya-cikti>

dalgalanmaktadır. Fotoğraftaki insanların şapka giydiklerine de bakılırsa bu karenin 1925'ten önce çekildiği söylenemez.¹⁵

Duvarın yıkılmasından sonra yukarıda Mardin Artuklu ziyaretimde resimde görüldüğü gibi solda Kasımiye Medresesi'nin çeşmeli eyvanı, sağda Şeyh Muhammed Farisi Mescit ve Türbesi'nin ortaya çıkan çeşmeli eyvan kalıntısı (Murat Çağlayan Arşivi). Artuklu dönemi mimarisi olduğu bariz bir şekilde görülmektedir.

Hüsamiye Medresesi ile ilgili vakfiyelerden çok tarikat saiki ile sahabe türbe ve mescidini korunmasına dair Osmanlı arşivlerinde kayıtlar mevcuttur.¹⁶

2019 senesinin şubat ayında yıkılan duvarın, arkasında sakladığı HÜSAMİYE külliyesi bakiyesi eyvanın çığlığını duyuramadık henüz. Vaktiyle meşhedin (şehitliğin) üzerine inşa edilen DURLUPINAR İLKOKULU'nu peşinde sürükleyen duvarın ortaya çıkardığı eserler gün geçtikçe daha fazla anlam kazanıyor.

Dumlupınar İlkokulu ismiyle bilinen okul binasının, yıkım kararı çıkmasına rağmen ve de yaklaşan kış mevsimine

¹⁵ Duvarın Arkasındaki Tarih Şeyh Muhammed Farisi Zaviyesi Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇAĞLAYAN

¹⁶ Duvarın Arkasındaki Tarih Şeyh Muhammed Farisi Zaviyesi Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇAĞLAYAN

rağmen yıkılmaması ortaya çıkan izlerin kaybolmasına sebep olabilir. Yıkım ihalesi devlet bütçesine bir yük teşkil etmez.

Bilakis bütçeye katkı sağlar. Önümüzdeki günlerde beklenen yağışların hem külliye bakiyesinin izlerinin kaybolmasına sebep olmaması, hem de yıkılma tehlikesi bulunan okul binasının'da can ve mal güvenliğini tehdit etmeyecek hale getirilmesi acili yet arz ediyor.¹⁷

Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi'nin yayımladığı Diyarbakır salnamelerinde rastladığı ve külliye içinde bulunan PEYGAMBER EFENDİMİZ HAZRETİ MUHAMMED SALLALAHU ALEYHİ VESELLEMİN amcasının torunu ve de kendisi de sahabe olan MUHAMMED EL FARİSİ hazretlerinin kabrinin de yer aldığını ilk kez, Sayın SELİM MARDİN'in 2015 senesinde MARDİN İLETİŞİM GAZETESİNDE yazdığı makaleden öğrendik. Osmanlı arşivlerinden elde ettiğimiz ilgili belgenin orjinalini ve de Türkçe latin harflerine çevirisini ise ilk kez yayımlamak bize nasip oldu.¹⁸

İlk cümlede “Mardin’de vaki’ Şeyh Muhammed el-Farisî kuddisesırruhû hazretleri merkad-ı şerifine muttasıl mescid-i şerifin...” şeklinde geçen tarifle resmi kayıtlarda geçen kabri şerifin tam yeri de ileri ki cümlelerde “ve hükümet konağına muttasıl ve kârgir olarak el-yevmmevcûd ve ma’ mûr olduğu cümle-i iş’ârâtdan olan mescid-i mezkûrun vakfı bedelâtı ...” şeklinde tarif edilmektedir. (BELGE MİLADİ TARİHİ 1892) Şimdilik belge orjinali ve Türkçe latin harfleriyle çevirisini bilim insanlarının araştırma ve incelemelerine sunmakla iktifa edip tafsilatı sonraki makalemizde inceleyeceğiz.

¹⁷ İbrahim Yüksel ve Mehmet Selim Parlakoğlu alıntıları.

¹⁸ Mehmet Selim Parlakoğlu alıntıları.

Y. A. RES 00074.00046.002

Latin harflerine çevirisi Nezâret-i Evkâf-ı Hümayûn Mektûbî Kalemî Aded 734 Mardin’de vaki’ Şeyh Muhammed el-Farisî kuddise sırruhû hazretleri merkad-ı şerifine muttasıl mescid-i şerifin imâmet ciheti bâ-berât kimsenin uhdesinde değil ise de cihet-i mezkûrenin tevcihi muktezî bulunduğundan ve vakf-ı müşarünileyhe merbût Germiye? karyesinin senevî altı bin yedi yüz küsur guruş bedelinden sene be sene alınmakta olan nısfından iki bin dört yüz guruş türbedârlık vazifesi nâmıyla tarikât-ı âliyye-i Nakşibendi hulefâsından Şeyh Abdurrahman efendiye itâ olunmakta ve kusûr dokuz yüz küsur guruşuda türbe-i mezkûrenin masârif-i ta’miriye ve müteferrikasına karşılık tutulmakta olmasıyla bundan imâmet vazifesi için bir şey tefrik olunamayacağından mescid-i mezkûr imâmeti için evkâf sandığından verilmek üzere şehri yüz elli guruş vazife ile imâmet cihetinin mûmâileyh Şeyh Abdurrahman efendiye tevcihi mahallinden bâ-muharrerât iş’âr olunması üzerine vakf-ı müşarünileyhin vakfiyesi gayr-i mukayyed ve fersûde olup şimdiye kadar mâmûlün-bihâ tutulmuş olduğu

cihetle bununla amel câiz olamayacağı ve şu kadar ki vakf-ı müşarünileyhin ismine mensub ve hükümet konağına muttasıl ve kârgir olarak el-yevm mevcûd ve ma'mûr olduğu cümle-i iş'ârâtdan olan mescid-i mezkûrun vakfi bedelâtı tam olduğu halde cevâmi' ve mesâcîd-i şerifenin şe'âirinden olan imâmet cihetinin mescid-i mezkûrda ihdâsı zımnında tahsisi iktizâ eden vazifenin tertibine kâfi olacağı ve bu misillü vâridâtı masârifâtından fazla bulunan evkâfdan Emr ü fermân-ı hazret-i hilâfet-penâhi ile vazife tahsisi dahi câiz ve meşrû idüğü mahkeme-i teftişden ifâde olunmakdan nâşi bu gibi mâmûlün-bih vakfiyesi olmayan ve şûrutu mechûl bulunan evkâfin hazineden zabt ve idâresi nizâmı iktizâsından olarak binâenaleyh vakf-ı müşarünileyhin hazineden zabtı muâmelesi ve revîş-i icrâ bulunduğuna ve bade'z-zabt vakfın salifü'l-arz altı bin yedi yüz küsur guruş bedeli tam olunmak lâzım geleceğine mebni bedel-i mezbûrdan olmak üzere şehri yüz guruş vazife tahsisiyle cihet-i mezkûrenin Şeyh-i mûmâileyhe tevcihi ve vazife-i mezkûrenin üç yüz on senesi bûdcesine zammı husûsunun huzur-ı sâmi-i cenâb-ı sadâret-penâhilerine arzı meclis-i idâre evkâfından ifâde olunmuş olmağın ol-bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.¹⁹

Hüsameddin Timurtaş'ın Mezarı

Hüsamiyye Medresesi, Artuklu Sultanı Hüsameddin Timurtaş (1122-1153) tarafından yaptırılmıştır. İnşa tarihi belli değildir. Medreseye 3 Artuklu sultanı gömülmüştür.

Abdüselam Efendi ile Ali Emiri, 548/1153; Abdülgani Bulduk 547/1152 yılında vefat eden Hüsameddin Timurtaş'ın kendi yaptırdığı medresede metfun olduğunu iddia etmişlerdir (Abdüselam Efendi, 2007, s. 47; Kâtip Ferdi; 2006, s. 11, dpnt.16; Bulduk, 1999, s. 48). Ancak İbnü'l-Ezrak 2 Zilkade 548 / 19 Ocak 1154 tarihinde hastalanan Melik Hüsameddin

¹⁹ Fi 11 Şaban Sene [1]312 ve Fi 25 Kanûn-i sâni sene [1]310 Nazır-ı Evkâf-ı Hümâyûn

Timurtaş'ın 11 Zilkade 548 / 28 Ocak 1154 tarihinde Mardin'de vefat ettikten sonra Rabad'ın altında babası ve kardeşi için yaptırdığı Meşhed'e defnedildiğini yazmaktadır.

(İbnü'l-Ezrak, 1992, s. 96).560/1165 yılında vefat eden Melik Necmeddin Alpı, babasının yaptırdığı Hüsamiyye Medresesi'ne defnedilen ilk kişidir (Kâtip Ferdi; 2006, s. 13, dpnt. 18). 766/1364 yılında ölen Melik Mansur b. Melik Salih (Abdüselam Efendi, 2007, s. 54). 778/1376 yılında vefat eden Melik Davud el-Muzaffer b. Melik Salih (Kâtip Ferdi; 2006, s. 40; Abdüselam Efendi, 2007, s. 54)'de Hüsamiyye Medresesi'ne defnedilen diğer Artuklu sultanlarındandır.²⁰

Tarihi belgelerde yola çıkılarak ve 2019 yılında yıkılan istinat duvarının arkasında günümüze kadar ayakta kalan medrese kalıntıları fotoğrafta görülen, Osmanlı yapısı eski vilayet binası, askeri kışla (Sabancı Müzesi), Dumlupınar İlk Okulu, Hüsamiyye Medresesi arazisi üzerinde inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Fotoğraf: Hüsamiyye Medresesi'nin Muhtemel Yeri²¹

²⁰ Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/1 2020 s. 455-486, TÜRKİYE

²¹ Erdal, Z. (2020). Mardin'deki Artuklu türbeleri. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 9(1), 455-486.

Mardin'in en eski yapılarından biri olan Hüsamiyye Medresesi'nin büyük bir bölümü bakımsızlıktan ve ilgisizlikten dolayı yıkıldı. Bu medresenin içinde Mardin'de 3 meçhul sahabeden birisi olan Muhammed Faris Hazretleri de burada yatmaktadır. Ayrıca burada Hüsametdin Timurtaş'ın mezarının da ortaya çıkarılması gerekmektedir.²²

Hüsameddin Timurtaş Döneminde Süryaniler

Hüsameddin Timurtaş döneminde 1148'de Süryânîler'ce kutsal kabul edilen Bar Savmo Manastırı'nın Haçlılar tarafından yağma edilmesi onları derinden yaralamış, bu arada kutsal eşyalarının da yağmalanması Süryanileri Müslümanlar için sadık bir tebaa haline getirmiştir.²³ Kırklar Kilisesi'nin Abunası Hori Ekiskopos Gabriyel Akyüz Mardin, Diyarbakır ve Hasankeyf'te Arapların egemenliğine son veren Artukoğullarıyla da Süryaniler arasında (birkaç vukuatın dışında) iyi ilişkiler kurduklarını belirtir. M.S. 1125 yılında Mardin Metropolitliğine yükselen ve 1165'te vefat eden Mor Yuhanon tarafından tam 50 kilise ve manastırın yenilendiği ve yeni kiliseler inşa edildiği Süryanice dili de adı geçen metropolit tarafından ihya edilmiş ve yeniden canlandırılmıştır.²⁴ Haçlı istilalarının en hızlı zamanında Mardin Artuklu yönetimi üslümün olmayan mensuplarına gösterdiği hoşgörü günümüz dünyasına referans olabilecek yüceliktir. Bu hoşgörü algılar yolu ile kente sahip çıkacak davranışta olanları tarih af etmez.

Hüsameddin Timurtaş'ın Evlilik Yolu ile Siyasi İşbirlikleri

Selçuklular ile Artuklular arasındaki akrabalık bağı daha sonra Belek b. Behram'ın, Halep hâkimiyeti sırasında, İlgazi

²² Mehmet Selim Parlakoğlu <https://www.facebook.com>

²³ İslam Ansiklopedisi Müellif: Mehmet Çelik

²⁴ Tüm Yönleriyle Süryaniler Kırklar Kilisesi'nin Abunası Hori Ekiskopos Gabriyel Akyüz ISBN:975-8233-13,0 S.436

'den dul kalan Melike Ferhunde Hatunla (Rıdvan'ın kızı Melike Ferhunde Hatun evlendi.

Rıdvan'ın kızı Melike Ferhunde Belek'in ölümünden sonra yine Artuklu ailesinden Halep Valisi Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcebbar b. Artuk ile evlendi ölümünden sonra.

Rıdvan'ın kızı Melike Ferhunde Hüsameddin Timurtaş'ın Halep'e hâkim olmasından sonra Timurtaş ile evlenen bu hatun ömrünün sonuna kadar Mardin'de kalmıştır.²⁵

Hüsameddin Timurtaş diğer bir evliği, devletinin selameti için güçlü ittifaklar oluşturmak için, Saltuklu Hanedanı Ebü'l Muzaffer Gazi'nin Kızı ile siyasi bir evlilik yaparak Türk Birliğinin pekişmesini sağlamıştır.²⁶ Akraba ilişkisi oluşturdu. İlerki bölümlerde bu ilişkinin sonuçlarını göreceğiz.

Artukluların akrabalık bağı kurduğu bir başka hanedan Musul atabeyleridir. Atabey İmameddin Zengi 1138 tarihinde Mardin Artuklularına karşı bir sefer düzenlemiş ve Dârâ'yı almıştı. Fakat Hüsameddin Timurtaş, Zengi ile arasını düzelttikten sonra kızı Safiye Hatun'u, İmadüddin Zengi'ye nikâhlanmış, Dârâ'yı geri almıştı. 533 yılı Zilhicce'sinde (Ağustos 1139) Safiye Hatun, Musul'a gelin alayıyla getirilmişti.²⁷ Hüsameddin Timurtaş H.544 (M.1143) yılında kızını, Musul Meliği (Atabey) Seyfüddin bin İmadüddin Zengi ile evlendirdi. Evlilik öncesi hastalıktan ölen İmadüddin'nin yerine geçen Kutbuddin ile evlendi bu evlendirmesi bazen sulh ve işbirliği doğurdu bazı dönemlerde iktidar mücadelesi ağır bastı.²⁸

Saltuklular kimdir?

Saltuklu Beyliği, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Büyük Selçuklu Devleti komutanlarından, Ebü'l-Kâsım İzzeddin Saltuk Bey'in 1071 yılında kurduğu, merkezi Erzurum olan Anadolu Türk Beyliği'dir.

²⁵ İbnü'l-Ezrak, a.g.e., s. 60-61.

²⁶ Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi Prof. Dr .Osman Turan ISBN-978-975-437-479-7 Ek.Saltuk Hanedanı

²⁷ İbnü'l-Ezrak, a.g.e., s. 68.

²⁸ Mardin Artuklu Melikleri Tarihi İstanbul -2006 s.11

Atabey Zengiler kimdir?

Bu bölümde Atabeylerden bahsetmesek konuyu geçiştirmiş olurduk. Büyük Selçuklular'ın Halep Atabeyi, Zengi hanedanlığı Türk Oğuzların Avşar boyundandır.

Türk İslam Tarihinde Zengi Hanedanlığının Önemi

Bu hanedanlığın bir üyesi olan Nureddin 1118 yılında dünyaya geldi. 1146 yılında babası İmameddin Zengi'nin ölümü üzerine devlet eski Türk geleneklerine göre varisler arasında bölündü, bu paylaşım sonunda Musul Seyfeddin Gazi'ye bırakılırken, Nureddin Mahmud'un payına da Halep ve yöresi düştü. 1150 yılında Anadolu Selçuklu sultanı I. Rükneddin Mesud'un kızıyla evlendi. Nureddin Zengin'in, Ölümünden sonra bu eşi evlatlığı, Selahaddin Eyyubi evlendi. Nureddin Mahmud Zengi ile ilgili daha detaylı bilgi Mardin Tarihi Kimliği isimli kitabımın sekizinci bölümde verilmiştir. www.talatsimdi.com
yayınlar bölümünden ulaşılabilir.

